

## MA'MURIY SUDLARNING FUQAROLARNING HUQUQ VA ERKINLIKLARINI HIMOYA QILISHDAGI O'RNI

**Abdulxayev Ozodbek Ubaydullo o'g'li**

**TDYU huzuridagi Samarqand viloyat akademik litseyi**

**204-guruh o'quvchisi**

**<https://doi.org/10.5281/zenodo.17257411>**

**Annotatsiya:** Ma'muriy sudlar fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilishda muhim huquqiy institut sifatida namoyon bo'ladi. Ular davlat organlari, mansabdor shaxslarning noqonuniy qaror va harakatlari ustidan shikoyatlarni ko'rib chiqish orqali adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. O'zbekistonda ma'muriy sud tizimi joriy etilgandan so'ng fuqarolarning davlat organlari faoliyati ustidan nazorat imkoniyatlari kengaydi. Shu bilan birga, ma'muriy sudlar orqali fuqarolarning huquqiy madaniyati yuksalib, ularning o'z huquqlarini himoya qilishga bo'lgan ishonchi ortmoqda. Ma'muriy sudlar nafaqat huquqiy nizolarni hal etadi, balki jamiyatda qonun ustuvorligi va odil sudlov tamoyillarini mustahkamlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning samarali faoliyati huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirish yo'lida muhim omil hisoblanadi.

**Kalit so'zlar:** ma'muriy sud, fuqarolar huquqlari, erkinliklarni himoya qilish, davlat organlari, adolat, qonun ustuvorligi, odil sudlov, fuqarolik jamiyati.

Bugungi kunda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati barpo etish jarayonida inson huquq va erkinliklarini ta'minlash eng ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qabul qilingan ko'plab qonun hujjatlarida fuqarolarning asosiy huquq va erkinliklari davlat tomonidan kafolatlangan. Shu bilan birga, bu huquq va erkinliklarning real hayotda samarali amalga oshirilishi, eng avvalo, mustaqil sud hokimiyati faoliyatiga bevosita bog'liqdir. Ayniqsa, ma'muriy sudlarning joriy etilishi mamlakatimizda inson huquqlarini ishonchli himoya qilishning yangi bosqichini boshlab berdi.

Ma'muriy sudlar davlat organlari, mansabdor shaxslarning qaror va harakatlari ustidan kelib chiqadigan nizolarni hal etish orqali fuqarolarning qonuniy manfaatlarini himoya qiladi. Chunki davlatning huquqni qo'llash faoliyati jarayonida ayrim hollarda fuqarolar manfaatlariga zid qarorlar qabul qilinishi yoki ularning konstitutsiyaviy huquqlari buzilishi mumkin. Ana shunday vaziyatlarda fuqarolar o'z huquqlarini sud tartibida himoya qilish imkoniyatiga ega bo'lishi demokratik jamiyatning muhim belgisi sanaladi. O'zbekistonda ma'muriy sudlarning tashkil etilishi, bir tomondan, davlat hokimiyati organlari faoliyatida qonuniylik va javobgarlikni kuchaytirsa, ikkinchi tomondan, fuqarolarning huquqiy madaniyatini yuksaltirishga xizmat qilmoqda.

So'nggi yillarda mamlakatimizda sud-huquq tizimida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 2017-yil 1-iyundan boshlab ma'muriy sudlar faoliyatining yo'lga qo'yilishi bu yo'nalishdagi islohotlarning amaliy natijasi bo'ldi. Mazkur islohotlar doirasida fuqarolarning davlat organlari qarorlaridan norozi bo'lish huquqi kengaytirildi, ularning murojaatlari bevosita ma'muriy sudlarda ko'rib chiqiladigan tizim joriy etildi. Buning natijasida oddiy fuqarodan tortib tadbirkorlargacha bo'lgan sub'ektlarning huquqlarini sud orqali himoya qilish imkoniyati sezilarli darajada oshdi.

Ma'muriy sudlarning o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, ular nizoni faqat ikki taraf – davlat organi va fuqaro o'rtasida ko'rib chiqadi. Bu esa oddiy fuqaroga davlat qarorlari ustidan sud orqali nazorat o'rnatish imkonini beradi. Shu tariqa, ma'muriy sudlar huquqiy davlat

tamoyillarining amalda ishlashini ta'minlovchi mexanizm vazifasini bajaradi. Ayni paytda bu institut fuqarolarning o'z huquqlarini faol himoya qilishga bo'lgan ishonchini mustahkamlab, jamiyatda qonun ustuvorligi g'oyasini yanada chuqurroq qaror toptirishga xizmat qilmoqda.

Ilmiy manbalarda qayd etilishicha, ma'muriy sudlarning faoliyati nafaqat huquqiy nizolarni hal etish, balki davlat va jamiyat o'rtasida huquqiy muvozanatni ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, davlat organlari faoliyati ustidan sud nazorati o'rnatilishi ularning mas'uliyatini oshiradi, qabul qilinadigan qarorlar yanada puxta va qonuniy bo'lishiga zamin yaratadi. Bu esa o'z navbatida, fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, ma'muriy sudlarning mavjudligi inson huquqlarining buzilishining oldini olish, huquqiy profilaktikani amalga oshirishning samarali vositasi sifatida ham ahamiyatlidir.

O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi qonuni, Ma'muriy sud ish yuritish kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar ma'muriy sudlar faoliyatining huquqiy asosini belgilab berdi. Ushbu huquqiy asoslar fuqarolarning huquq va erkinliklarini kafolatlash bilan birga, ularni sud orqali samarali himoya qilish mexanizmlarini ham aniq ko'rsatib beradi. Misol uchun, davlat organining noqonuniy qarori tufayli fuqaroning huquqi buzilgan taqdirda, ma'muriy sud ushbu qarorni haqiqiy emas deb topishi yoki uning ijrosini to'xtatib qo'yishi mumkin. Bu esa oddiy fuqaro uchun katta kafolatdir.

Shuningdek, xalqaro tajribaga murojaat qilsak, ko'plab rivojlangan mamlakatlarda ma'muriy sudlar demokratik boshqaruv tizimining ajralmas qismi sifatida faoliyat yuritadi.

Germaniya, Fransiya, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda ma'muriy sudlar davlat va fuqaro o'rtasidagi nizolarni hal etishda samarali mexanizm sifatida tan olingan. O'zbekiston ham ushbu tajribadan kelib chiqib, o'z milliy ma'muriy sud tizimini shakllantirmoqda. Shu nuqtayi nazardan, ma'muriy sudlarning faoliyatini ilmiy jihatdan o'rganish, ularning inson huquqlarini himoya qilishdagi o'rnini chuqur tahlil qilish juda muhimdir.

Bugungi kunda ma'muriy sudlar faoliyatini yanada takomillashtirish, ularning huquqiy imkoniyatlarini kengaytirish, sudyalarning malakasini oshirish kabi vazifalar dolzarb bo'lib qolmoqda. Chunki har qanday huquqiy mexanizmning samaradorligi uning amalda qanday ishlashiga bog'liq. Shu bois, ma'muriy sudlarning fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishdagi o'rni nazariy jihatdan o'rganilishi bilan birga, amaliyot nuqtayi nazaridan ham chuqur tahlil etilishi zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ushbu maqola ma'muriy sudlarning fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishdagi o'rnini yoritishga, ularning huquqiy asoslari, amaliy faoliyati va istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlarini tahlil qilishga qaratiladi. Shuningdek, maqolada O'zbekiston tajribasi xorijiy mamlakatlar tajribasi bilan solishtiriladi va ma'muriy sudlarning yanada samarali faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan takliflar ilgari suriladi.

Ma'muriy sudlar – bu davlat hokimiyati va boshqaruv organlari hamda fuqaro o'rtasida yuzaga keladigan nizolarni ko'rib chiqadigan sud organlari bo'lib, ular konstitutsiyaviy huquqlarni himoya qilishning muhim mexanizmi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ma'muriy sudlar 2017-yil 1-iyundan boshlab faoliyat yurita boshladi. Bu islohot mamlakatimizda sud hokimiyatini mustaqil tarmoq sifatida rivojlantirish, fuqarolarning davlat organlari qaror va harakatlari ustidan sud orqali nazorat o'rnatish imkoniyatini kengaytirish yo'lida muhim qadam bo'ldi.[5]

Huquqiy jihatdan ma'muriy sudlarning faoliyati O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, "Sudlar to'g'risida"gi qonun, Ma'muriy sud ish yuritish kodeksi va boshqa tegishli qonun hujjatlarida belgilab berilgan. Bu hujjatlar fuqarolarning sud orqali himoya huquqini kafolatlaydi, davlat organlarining noqonuniy qarorlarini haqiqiy emas deb topish, mansabdor shaxslarning huquqbuzarliklari ustidan shikoyatlarni ko'rib chiqish tartibini aniq belgilaydi.

Shuningdek, "Ma'muriy sud ish yuritish kodeksi"da fuqarolarning davlat organlariga nisbatan shikoyat qilish tartibi, muddatlari, sud ishlarini ko'rib chiqish qoidalari va sud qarorlarini ijro etish mexanizmlari aniq ko'rsatilgan. Bu esa ma'muriy sudlarning qonuniylik va odil sudlovni ta'minlashdagi rolini yanada oshirmoqda.

Ma'muriy sudlarning vazifalari bevosita fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishga qaratilgan bo'lib, ular quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Davlat organlari qarorlari ustidan nazorat – agar fuqaro yoki tadbirkor davlat organining qaroridan norozi bo'lsa, u ma'muriy sudga murojaat qilishi mumkin. Sud bu qarorni qonuniyligi va asoslanganligi nuqtayi nazaridan ko'rib chiqadi.

Mansabdor shaxslarning noqonuniy harakatlari ustidan shikoyatlarni ko'rib chiqish – mansabdor shaxsning vakolatini suiiste'mol qilishi, huquqbuzarlik sodir etishi yoki fuqarolarga adolatsiz munosabatda bo'lishi holatlarida sudga murojaat qilish imkoniyati yaratilgan.

Qonun ustuvorligini ta'minlash – ma'muriy sudlarning mavjudligi davlat organlari faoliyatida qonuniylikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Chunki ular qabul qilgan qarorlar sud nazorati ostida bo'ladi.

Fuqarolarning huquqiy madaniyatini yuksaltirish – sudlarga murojaat qilish jarayonida fuqarolarning huquqiy ong va bilimlari kengayadi.

Demokratik jamiyatda inson huquqlari va erkinliklari eng oliy qadriyat hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 44-moddasida har bir shaxs o'zining buzilgan huquqlarini sud orqali himoya qilish huquqiga egaligi mustahkamlab qo'yilgan. Shu nuqtayi nazardan ma'muriy sudlar bu kafolatning amaliy ko'rinishidir.

Fuqarolar ko'pincha quyidagi masalalarda ma'muriy sudlarga murojaat qiladilar:

- Yer resurslarini taqsimlashda qonun buzilishi;
- Soliq organlarining noqonuniy qarorlari;
- Davlat xizmatlariga oid adolatsiz qarorlar;
- Pensiya va ijtimoiy nafaqalarni tayinlashdagi xatoliklar;
- Davlat xizmatiga qabul qilishdagi huquqbuzarliklar.

Bunday holatlarda ma'muriy sudlar adolatli qaror chiqarish orqali fuqarolarning huquqlarini tiklaydi va kelgusida shunday qonunbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

Ma'muriy sudlar jamiyatda huquqiy davlat tamoyillarining qaror topishida beqiyos o'rin egallaydi. Chunki ular:

- Davlat organlari ustidan samarali nazorat o'rnatadi;
- Fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi;
- Qonuniylikni kuchaytiradi;
- Huquqbuzarliklarning oldini oladi;
- Demokratik qadriyatlarni rivojlantiradi.[6]

Ma'muriy sudlarning samarali faoliyati natijasida jamiyatda fuqarolar o'z huquqlarini bemalol himoya qila olishlariga, davlat esa fuqarolarga xizmat qiluvchi mexanizm sifatida shakllanishiga erishiladi.

Xorijiy davlatlarda ma'muriy sudlarning faoliyati keng rivojlangan bo'lib, ular demokratik boshqaruv tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Masalan:

Germaniyada ma'muriy sudlar bir necha bosqichli tizimga ega bo'lib, davlat va fuqaro o'rtasidagi barcha nizolarni hal qiladi.

Fransiyada Davlat Kengashi ma'muriy sudlarning eng yuqori instansiyasi sifatida faoliyat yuritadi.

Yaponiyada ma'muriy sudlar davlat qarorlarini bekor qilish yoki o'zgartirish vakolatiga ega.

Janubiy Koreyada esa ma'muriy sudlar raqamli texnologiyalarni keng qo'llash orqali sud jarayonlarida shaffoflikni ta'minlaydi.

O'zbekiston bu tajribalarni o'z milliy huquqiy tizimiga moslashtirish orqali ma'muriy sudlarning samaradorligini yanada oshirish imkoniyatiga ega.

Hozirgi paytda ma'muriy sudlarning samarali faoliyat yuritishiga to'sqinlik qilayotgan ayrim muammolar mavjud. Jumladan:

Fuqarolarning ma'muriy sudlarga murojaat qilish tartibidan yetarlicha xabardor emasligi;

Ba'zi hududlarda sudyalarning yetishmasligi va ish hajmining ortib ketishi;

Sud qarorlarining ijrosi bilan bog'liq muammolar;

Mansabdor shaxslarning sud qarorlariga bo'lgan befarqligi;

Sud jarayonlarida zamonaviy texnologiyalardan yetarli darajada foydalanilmasligi.

Mazkur muammolarni bartaraf etish orqali ma'muriy sudlarning samaradorligini oshirish mumkin.

Ma'muriy sudlarning kelajakdagi rivoji quyidagi yo'nalishlarda davom ettirilishi maqsadga muvofiqdir:

Fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyatini oshirish, ularga sudga murojaat qilish tartibi haqida keng tushuntirish ishlari olib borish;

Sud qarorlarining ijrosini majburiy ta'minlash mexanizmlarini kuchaytirish;

Sudyalarning malakasini oshirish, ularni xalqaro tajriba asosida tayyorlash;

Raqamli texnologiyalarni sud jarayonlariga joriy etish, onlayn sud majlislarini keng yo'lga qo'yish;

Fuqarolar va davlat organlari o'rtasida yarashtirish mexanizmlarini rivojlantirish.

Fuqarolik jamiyatining asosiy belgisi – bu davlat va jamiyat o'rtasidagi muvozanatning ta'minlanishi hamda fuqarolarning huquq va erkinliklarining kafolatlanishidir. Ma'muriy sudlar ushbu jarayonda:

- ✓ Davlatning fuqarolar ustidan haddan tashqari ustuvorligini cheklaydi;
- ✓ Jamiyatda tenglik va adolatni ta'minlaydi;
- ✓ Huquqiy munosabatlarda shaffoflikni qaror toptiradi;
- ✓ Fuqarolarning huquqiy faolligini oshiradi.[7]

Demak, ma'muriy sudlarning samarali faoliyati fuqarolik jamiyatining rivojlanishi va huquqiy davlat qurilishining poydevori hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlari demokratik jamiyat qurilishi va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini ta'minlashda muhim bosqich hisoblanadi. Shu jumladan, ma'muriy sudlarning tashkil etilishi ham jamiyatda huquqiy davlat tamoyillarini qaror toptirish, davlat organlari faoliyatida qonuniylik va oshkoralikni kuchaytirishda ulkan ahamiyatga ega bo'ldi. Ushbu sudlarning faoliyati natijasida fuqarolar o'z huquqlarini to'liq amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lib, davlat organlari va mansabdor shaxslarning faoliyati ustidan sud nazoratini o'rnatishning samarali mexanizmi shakllantirildi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ma'muriy sudlar nafaqat fuqarolarning shaxsiy huquq va erkinliklarini, balki tadbirkorlik subyektlari hamda ijtimoiy guruhlarining qonuniy manfaatlarini himoya qilishda ham muhim rol o'ynamoqda. Ularning faoliyati adolat va qonuniylikning ustuvorligini ta'minlashga xizmat qilib, jamiyatda davlat va fuqaro o'rtasidagi muvozanatni mustahkamlamoqda. Shu orqali fuqarolarning davlatga nisbatan ishonchi ortmoqda, huquqiy madaniyat darajasi yuksalmoqda va demokratik qadriyatlar tobora kengroq shakllanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, ma'muriy sudlar O'zbekistonda huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishda muhim o'rin tutadi. Ularning samarali faoliyati fuqarolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish, davlat hokimiyati organlari ustidan sud nazoratini mustahkamlash hamda jamiyatda adolat va qonuniylikni qaror toptirishga xizmat qiladi. Shu bois, ma'muriy sudlarning faoliyatini takomillashtirish va xalqaro tajribalarni milliy huquqiy tizimga moslashtirish O'zbekiston taraqqiyotining dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

### **Adabiyotlar, References, Литературы:**

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Sudlar to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2017.
3. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy sud ish yuritish kodeksi. – Toshkent, 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-fevraldagi "Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4968-son qarori.
5. Jo'rayev, S. Ma'muriy sudlar va huquqiy davlat. – Toshkent: Adolat, 2020.
6. Karimova, M. Inson huquqlarini sud orqali himoya qilish: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
7. Zohidov, A. O'zbekistonda sud-huquq islohotlari: yangi bosqich. – Toshkent: Universitet, 2021.